

Kárpáti János

Bartók Béla kereszttűzben

Bartók Béla népzene kutatói tevékenysége akkor is a 20. század egyik legnagyobb szellemi eredménye volna, ha nem pusztán „kiegészítené” még ennél is nagyobb teljesítményét: zeneszerzői életművét. Vérbeli muzsikus mivolta nemcsak arra tette Bartókot mindenki másnál alkalmasabbá, hogy a hallott és fölvelt dallamokat szinte elképzelhetetlen hűséggel jegyezze le az európai kottaírás keretei között, hanem arra is, hogy nemzetek fölötti áttekintést szerezzen a különböző népek zenéjéről. A század első felének nemzeti indítású népzene kutatói között – a finn Ilmari Krohnra, a bolgár Raina Katzarovára, az ukrán Philaret Kolessára, a horvát Vinko Žganecre vagy a román Tiberiu Brediceanura utalva – egyedül Bartók folytatott módszeres és helyszíni kutatásokat a sajátján kívül más népek között is. Ezt a nyitottságot azonban nem mindenhol értékelték, sőt számos méltatlan támadás érte miatta. Népzene kutatói életútjának állomásait épp azért foglaljuk most össze előljáróban, hogy bevezessük és a helyén értelmezzük azt a „háromfelvonásos tragikomédiát”, amit ennek a nagy muzsikusnak 1914 és 1936 között meg kellett élnie.

Prológus

A 20. század első évtizedében kibontakozó új zenetudományi ágazat, az etnomuzikológia kezdettől fogva két különböző terület vizsgálatát célozta meg. Első képviselői – Carl Stumpf és Erich von Hornbostel – a berlini Fonogrammarchívum megalapításával az Európán kívüli nagy kultúrák (Kína, Japán, Indonézia) és az ún. „természeti népek” (például az észak-amerikai indiánok, az indonéziai kubuk) tanulmányozását indították el. Munkásságukkal párhuzamosan, főképp kelet-európai régiókban (Finnország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária), megszületett a városon kívüli – paraszti – éneklés-zenélés kutatásának igénye. Kétségtelen ugyanis, hogy a népzene tudomány kialakulásában – az egzotikus kultúrák jelentőségének felismerésén túl – nagy szerepet játszott a nemzeti törekvés, a nemzeti zenekultúrák megteremtésének és a nyugat-európai hagyományoktól való elhatárolódásnak a szándéka is.

Bartók Béla is ilyen nemzeti lelkesedéstől áthatva kezdte meg 1906-ban a magyar népdalok módszeres gyűjtését, de hamarosan rájött arra, hogy a saját népzene nkben megmutatózó jelenségek megértéséhez tanulmányozni kell a környező régiók népeinek zenéjét is, hiszen az akkori Magyarország területén számottevő szlovák, román, rutén és horvát népesség élt, hol külön foltokban, hol pedig keveredve a magyar populációval. 1908-ban már több száz magyar és szlovák népdalt jegyzett le, és 1909 nyarán módszeres román gyűjtőutat valósított meg Bihar megyében. Nagy segítségül szolgált Bartóknak ebben a munkában a belényesi görög katolikus főgimnázium tanára, Ioan Bușiția, aki további román gyűjtéseiben is igazi munkatársként működött együtt vele, s akivel éppen ezért

életre szóló szoros barátságot kötött. Bartók kezdeményezésének jelentőségét és a román kollégák fogadókészségét jellemzi, hogy az 1910-ben még kiegészített bihari gyűjtés anyagát 1913-ban a Román Akadémia – a Magyar Nemzeti Múzeum anyagi hozzájárulásával – közre is adta *Cânțece populare românești din comitatul Bihor (Ungaria)* címmel (Román népdalok Bihar vármegyében).¹

A népdalgyűjtést Bartók hihetetlen energiával és módszerességgel folytatta a magyar, szlovák és román népesség körében. Amennyire zeneakadémiai tanítási kötelezettsége engedte, állandóan utazott, és igen jellemző módon az ünnepeket, tanítási szüneteket is gyűjtésre fordította; 1910 és 1916 között minden év karácsonyát különböző távoli falvakban töltötte, kihasználva, hogy ilyenkor az emberek könnyebben elérhetők, mint munkaidőben.

A Kárpát-medencében végzett kutatásokat egy észak-afrikai gyűjtéssel is kiegészítette, mert – kapcsolatban lévén a berlini Fonogramm Archívummal és annak vezetőjével, Erich von Hornbostellel – fontosnak érezte az Európán kívüli zenekultúrák megismerését is. Tulajdonképpen Keletre szeretett volna menni, de akkoriban, saját költségén csak egy földközi-tengeri „kirándulás” volt megvalósítható. 1913 júniusában, az algériai Biskra környékén, három oázisban vett fel fonográfra arab énekes és hangszeres zenét. Gyenge fizikuma nehezen viselte a nyári afrikai hőséget, így a kutatást a tervezettnél hamarabb kellett befejeznie, és a folytatásnak képzelt további afrikai utakat a világháború miatt nem valósíthatta meg. Az eredmény így is igen jelentős; Bartók nem kevesebb, mint 118 fonográfhangszerrel tért vissza Afrikából, és azok anyagának nagy részét azután le is kottázta az ő közismerten gondos, minden apró részletet kifejező módszerével.

Érdekes viszont, hogy a Kárpát-medencében a háború idején is tudott gyűjteni, mégpedig igen eredményesen, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia keretén belül, a régi Magyarország vidékein szabadon utazhatott. A Monarchia 1918. évi felbomlása vetett véget Bartók erdélyi, felvidéki, bánsági helyszíni gyűjtéseinek. Addig az időpontig azonban már mintegy tízezer dallamot gyűjtött, melyek hangjegyes átírása, rendszerezése és publikálása lett a húszas-harmincas évek fő feladata. A háború után, amikor a siralmas magyarországi viszonyok között már kivándorlásra is gondolt, gyümölcsöző kapcsolatok épített ki osztrák és német folyóiratokkal: a bécsi *Musikblätter des Anbruch*, a berlini *Melos* és a lipcsei *Zeitschrift für Musikwissenschaft* címűekkel. Ez utóbbiban jelent meg 1920-ban két fontos tanulmánya: A Hunyad megyei románok zenei dialektusa, valamint az észak-afrikai gyűjtés összegzése (*Der Musikdialekt der Rumänen von Hunyad, Die Volksmusik der Araber von Biskra und Umgebung*). 1923-ban pedig a müncheni Drei Masken Verlag adta ki második könyvméretű tanulmányát a román népzeneről *Volksmusik der Rumänen von Maramureș* címmel, a Stumpf és Hornbostel szerkesztette *Sammelbände für Vergleichende Musikwissenschaft* című sorozat negyedik köteteként. Egy évvel később pedig a magyar anyag is könyvformátumot kapott; a Rózsavölgyi és Társa megjelentette háromszázhusz dallamot tartalmazó *A magyar népdal* című munkáját, mely azután német és angol verzióban is napvilágot látott.²

Időközben Bartók egy nagyszabású szlovák dallamgyűjteményt is összeállított *Slovenské L'udové Piesné* címmel és kiadásra átadta a Matica Slovenskának, ám a mű Bartók életében nem került ki a sajtóból.³ Kalandos utat járt meg másik nagyszabású

¹ *Chansons populaires roumaines du département Bihor (Hongrie)*. București, 1913. Academia Română, Din Vieața populului român, culegeri si studii XIV.

² Berlin, 1925; London, 1931.

³ *Slowakische Volkslieder I–II*. Bratislava, 1959, 1970.

kész munkája, a román kolindák gyűjteménye. Bartók a közel 500 dallamot tartalmazó kéziratot Bukarestbe és Londonba is elküldte, román fordításán jó barátja és kollégája, Constantin Brăiloiu dolgozott (de nem fejezte be), Londonban pedig az Oxford University Press ígéretett kiadást, de mindkét akció zátonyra futott, s így végül a munka Bartók saját költségén jelent meg Bécsben, az Universal kiadó bizományában (*Melodien der rumänischen Colinde*).

A húszas évek végén és a harmincas évek elején Bartókot Európa-szerte az etnomuzikológia egyik vezető személyiségének tekintették. 1928-ban fontos felszólalással járult hozzá a Prágában üléselő nemzetközi népművészeti kongresszus munkájához, 1931-ben pedig a Népszövetség Szellemi Együttműködési Bizottságának genfi ülésén vett részt, többek között Gilbert Murray, Carel Čapek, Paul Valéry és Thomas Mann társaságában. A prágai kongresszuson mondta többek között Bartók:

„Felvetem a kérdést: vajon lehetne-e Európa egyes országainak gyűjtőcentrumai között bizonyos kapcsolatokat megteremteni. Főleg Kelet-Európára vonatkozólag volna ez rendkívül fontos, mert a Kelet-Európa egyes népeinek parasztnépzenei közt levő összefüggések csak úgy bogozhatók ki sikeresen, ha egységes szempontból, egységes módszerrel folytatnók minden országban az anyaggyűjtés, anyagrendezés és anyagkiadás munkáját. Erre pedig azért volna sürgősen szükség, mert a népzene a városi kultúra terjedésével egyre inkább háttérbe szorul, romlik, végül is kivész. Ezt a folyamatot feltartóztatni semmi módon nem lehet, hacsak nem akarnók az összes utakat, iskolákat, gyárakat lerombolni. Más tennivaló nincs, mint minél többet, minél alaposabban és minél rövidebb idő alatt gyűjteni.”⁴

A Bartók által felvetett kérdés megoldásának irányába mutat, hogy a kongresszust és az 1931-es genfi ülést követően Párizsban két kötetben jelent meg *Les arts populaires* címmel valamennyi európai ország fonogramm-archívumának és publikált írásainak ismertetője.

1932-ben az arab országok is akcióba léptek, Kairóban rendezték meg az arab zene első nemzetközi kongresszusát, melyre Bartókot mint a téma egyik legilletékesebb szakértőjét hívták meg. 1936-ban pedig a török kormány meghívására Bartók Anatóliában végzett „minta” népzene-gyűjtést, annak érdekében, hogy a török tudósokat mintegy elindítsa a helyes kutatás irányába.⁵

Mikor 1940-ben Bartók az Egyesült Államokba emigrált, eddigi, közel 3000 lejegyzett dallamot tartalmazó magyar gyűjtésének anyagát a Magyar Tudományos Akadémián hagyta, de három kötetre való román gyűjtését magával vitte abból a célból, hogy még dolgozik rajta.⁶ Ebbe a nagy, több mint két és fél ezer dallamot tartalmazó gyűjteménybe beleépítette az 1913-as Bihar megyei anyag javított verzióját, és el is készült a munkával, de kiadását nem érte meg. Amerikai hagyatékának gondozója, Benjamin Suchoff 1967-ben

⁴ „Les Recherches sur le Folklore musical en Hongrie”, *Art Populaire (Congrès international des arts populaires à Prague, 1928. Résumé)*, Paris, 1931. II. kötet, 127–128. Magyarul: „Zenefolklor-kutatások Magyarországon” címmel, in: *Bartók Béla Összegyűjtött Írásai I.*, közreadja Szöllösy András. Budapest: Zeneműkiadó, 1967. (BÖI) 551–553.

⁵ „Zum Kongress für Arabische Musik – Kairo 1932”, *Zeitschrift für vergleichende Musikwissenschaft*, 1. Jg. No. 2, 1933, 46–48. „Népdalgyűjtés Törökországban”, *Nyugat* 1937. 3. szám. Közli: BÖI 507–517.

⁶ Bartók magyar gyűjtésének anyagát Kodály Zoltán és munkatársai más rendezést követve beleépítették a *Magyar Népzene Tára* című hatalmas corpusba, Bartók gyűjteménye pedig (annak is csak az első, 416 dallamot tartalmazó kötet) az ő rendezése alapján csak 1993-ban látott napvilágot Kovács Sándor és Sebő Ferenc szerkesztésében (Budapest: Akadémiai Kiadó).

tette közzé a nagy, három kötetből álló román gyűjteményt, két további kötetrel, a Bartók életében megjelent máramarosi és kolindagyűjteménnyel kiegészítve.⁷ Amerikai évei alatt azonban Bartók még új területeket is meghódított; bár a harmincas években nyomtatott kiadványok alapján már elkezdett dolgozni délszláv dallamanyagban, nagyobb mennyiségű élő, vagyis hangzó zenét csak akkor ismert meg, amikor a Columbia egyetem megbízást adott neki Milman Parry hanglemezes gyűjtésének hangjegyes átírására. Az alapos elemző tanulmánnyal kiegészített anyag – Albert B. Lord közreműködésével – két kötetben csak 1951–1953-ban jelent meg.⁸

I. felvonás

A *Șezătoarea* (Folticeni) című néprajzi folyóirat 1914. februári száma bírálatot közölt O. Pursch tollából Bartók *Cântece populare românești din comitatul Bihor* című kötetéről. Az alábbiakban részleteket idézünk ebből a közlésből.⁹

„A Román Akadémia 1911 május 13-i ülésén Bartók Béla, a budapesti királyi Zeneakadémia tanára egy dallamgyűjteményt mutatott be, amelynek anyagát ő maga gyűjtötte Bihar környékén.¹⁰ Tartalom szempontjából a gyűjtemény eléggé terjedelmes, mivel 358 lapján nem kevesebb mint 371 dallam található variánsaikkal együtt. Számunkra, románok számára azonban folklorisztikus értéke nem olyan nagy; több szempontból sem:

A dallamok lejegyzése, véleményem szerint fölöttebb hibás, a következő okok miatt:

- a) Valamennyiből hiányzik a román népdal jellegzetessége: a ritmus;
- b) Teljességgel hiányzik belőlük az ütembeosztás, ezenkívül ugyanabban a dallamban mindenfajta ütem keveredik, mint pl. 3/4, 2/4, 5/8, 2/8, és sok más zavaros ütembeosztás.

Voltak és vannak román népdalgyűjtőink, akik közt a legnevezetesebbek: Alexandru Berdescu, D. Vulpian, Buradai Dima, Kiriác és mások.

Alex. Berdescu román hórakat és táncdalokat gyűjtött, s gyűjteményét 1862-ben a Közoktatási Minisztérium nyomatta ki. Ezt a dallamgyűjteményt nagy hozzáértéssel állították össze, s a dallamokban mindenekelőtt zenénk hagyományos sajátosságai őrződtek meg.

Utóbb, 1885-ben vagy 1886-ban D. Vulpian valóságos kincset gyűjtött össze, munkáját Montpellier-ben díjazták. Vulpian műve három nagy kötetből áll: Balladák, Dalok és Hórák.

De térjek vissza Bartók gyűjtésére.

...

A népköltészet és népzene gyűjtője jól kell hogy ismerje annak a népnek a nyelvét és jellemét, amelyiknél gyűjt, s azt hiszem, hogy éppen ez Bartók gyenge oldala.

...

A Bartók gyűjtötte dallamok többségének hamis az intonációja. Jellegzetes nála az f–h bővített kvart gyakori használata, jóllehet ez a hangköz nagyon ritka a román dallamokban, mivelhogy sajátos hangnemük a harmonikus moll.

⁷ *Rumanian Folk Music I–V.*, (szerk. Benjamin Suchoff) The Hague: Martinus Nijhoff, 1967, 1975.

⁸ *Serbo-Croatian Folk Songs*, Columbia University Studies in Musicology 7. New York, 1951; *Serbo-Croatian Heroic Songs*. Cambridge–Belgrade, 1953.

⁹ A bírálat teljes szövegét közli Szöllősy András fordításában a BÖI 39. sz. jegyzete, 860–861.

¹⁰ Tévedés, Bartók nem volt jelen. Az adat, mely a kiadvány címlapján is szerepel, a Román Akadémia ülésének időpontjára vonatkozik.

A román nemzeti zenére, éppen mert dallamvilága nagyon is teljes, nehezen alkalmazható egy bonyolultabb hangszerelés mód; példák erre hóránk és brau-jaink [román tánc]. A Bartók gyűjtötte dallamok, ha valóban így énekelték őket, ahogy le vannak írva, éppen nem valami dallamosak és dallamos nemzeti zenénk szegénységi bizonyítványa volnának. Mindezek mellett a magyar zenére oly jellegzetes szinkópák gyakori használata a dallamvégeken nyilvánvalóan bizonyítja, hogy Bihar vidékén a magyar hatás elnyomta a román zenét. Teljességgel magyar dallamok a következő számok: 79, 95, 101, 107, 110, 115, 117, 122, 127, 218, 219, 220 és mások.

Nemzeti dallamaink lejegyzése nagyon nehéz; sok türelem és főképp a román zene jellegzetességeinek tökéletes ismerete kell hozzá.

A Bartók által lejegyzett dallamokat nagyon nehéz énekelni; egy csöppnyi ritmus, ütembeosztás sincs bennük, következésképpen teljességgel lehetetlen kielégítő módon reprodukálni őket; példák erre a 4, 9, 18, 21, 22, 23, 27, 28, 40, 41 stb. stb. számok és sok még a kolindák, lakodalmi dalok, siratók közül is.

A szöveg elhelyezésén messziről látszik, hogy olyan ember műve, aki nem ismeri a román nyelvet; azt a 144, 145, 207, 208, 218 számok bizonyítják, de majd mindegyik számban sok a hiba a szöveg elhelyezését illetően.

Rendszerint a román dalban a szó utolsó szótagján nyújtás vagy korona van; a Bartók által gyűjtött dallamok majd mindegyikénél az ellenkező látható, mivel épp fordítva, a legtöbb szöveg olyan hangok alá kerül, amelyeknek semmiféle lezáró jellegük sincsen.

Mindenekelőtt minden dallamot úgy kell elrendezni és lekottázni, hogy meg lehessen harmonizálni; az a mód azonban, ahogyan »Bartók dalai« le vannak írva, még a lehetőségét is kizárja a harmonizálásnak, mivel teljességgel hiányzik belőle az ütembeosztás és a ritmus.

...

Befejezésül példaképp említem azokat a vallásosének-gyűjtéseket, amelyeket az elmúlt esztendőben Simion Niculescu írt át. Nagy értékű gyűjtemény ez, s azt bizonyítja, hogy aki érti és ismeri a román zene jellegzetességeit, olyan művet alkothat, mely mindenkire szól.

Bartók gyűjtése teljességgel érdektelen és semmilyen haszonnal sincsen nemzeti zenénk folklórja szempontjából.

Mért nem adtak megbízást a gyűjtésre Vidunak, Dimának, Brediceanunak vagy más ismert erdélyi zenésznek, akik bizonyára hasznos munkát végeztek volna?"

Mielőtt Bartók válaszát idéznénk a kritikus által felhozott vádakra, érdemes idézni Dumitru Kiriác Bartóknak írt levelének egy részletét. Ismeretes, hogy Bartók – minden bizonnyal belényesi barátja, Ion Bușiția javaslatára – bemutatkozó levélben fordult Kiriáchoz, és elküldte neki teljes bihari gyűjtésének anyagát. D. Kiriác (1866–1928) jelentős román zeneszerző és karmester volt, aki Párizsban a Conservatoire-ban és a Schola Cantorum-ban végezte tanulmányait. 1900-ban lett a bukaresti Konzervatórium tanára, és 1920-ban Enescu és Brăiloiu társaságában megalapítója volt a Román Zeneszerzők Egyesületének. Nyilvánvaló, hogy amikor 1910-ben Bartók, egy számára ismeretlen magyar zeneszerző és folklorista fordult hozzá, minden előítéllettől mentesen fogadta az ügyet, nevezetesen, hogy támogassa a Biharban gyűjtött dallamok kiadását, és Bartóknak küldött válaszelevelében (1910. május 22.) meg is írta véleményét.

„Kedves uram, engedje meg, hogy kijelentsem, munkáját nagyon fontosnak tartom. Ön csakis az igazságot keresi, csakis a tudomány oldalát vizsgálja, és nagy fáradságot fordít arra, hogy szinte fotográfiáját adja a dallamoknak és a szövegnek. A folklorkutatásnak minden bizonnyal első feltétele a becsületesség: a népet nem kell kijavítani.”¹¹

Amikor azután Kiriác 1911 szeptemberében levélben közölte Bartókkal, hogy a Román Akadémia elfogadta a javaslatát és vállalja a gyűjtemény kinyomtatását, Bartók – mentegetőzve a késedelmes válasz miatt – többek között ezt írta a román kollégának:

„Az egész gyűjteményt elküldtem Bianu úrnak, miután elláttam magyarázó előszóval, melyet kérek, hogy olvasson el, mivel ebben magyarázom meg, milyen szisztema alapján rendeztem el a dalokat. Követtem az Ön tanácsát, mely szerint az első strófa szövegét írtam a dallam hangjegyei alá. Kérem, hogy vizsgáltsák meg a szövegrészeket egy filológussal, és Ön is vizsgálja meg különösen azokat a dalokat, melyekhez »kevésbé népi« megjegyzést fűztem. Nem tudom, hogy ez utóbbiak nem ismert zeneszerző kompozíciói-e, avagy Romániában ismert dalok, melyek nem igazán népiek, sőt esetleg gyanús eredetűek.”¹²

Bartók válasza a *Șezătoarea* Pursch-cikkére a bukaresti *Convorbiri Literare* 1914. (XLVIII) évfolyamának 7–8. számában jelent meg.¹³

„Hadd válaszolok sorjában a kritikus valamennyi állítására.

A kritikus első állítása dilettáns megjegyzés. »Ritmuson« ugyanis a különböző hosszúságú kottaértékek egy meghatározott jelentésű képletben való egyesülését értjük; ebben az értelemben azonban a ritmus nem hiányzik a gyűjtemény egyetlen darabjából sem, mert valamennyiben meghatározott jelentésű képletté tömörülnek a különböző hosszúságú hangértékek. A második állítás ellentmondást tartalmaz, mert vagy *teljességgel hiányzik az ütembeosztás*, s akkor ugyanabban a dallamban nem keveredhetnek különböző ütemfajták, vagy *egyáltalán nem hiányzik az ütembeosztás*, mert csak ebben az esetben keveredhetnek ugyanabban a dallamban a különböző ütemfajták.

Ezzel a meglehetősen zavaros megjegyzéssel kapcsolatban, amellyel a kritikus mindenestre azt akarja mondani, hogy a gyűjtő rosszul jegyezte le a dallamok ritmusát, kénytelenek vagyunk néhány fölvilágosítással szolgálni a román doinák ritmusának lejegyzésére vonatkozóan.

A népdalok ritmusa eleve meghatározott: a gyűjtőnek csak a hangértékek viszonylagos hosszúságát kell megállapítania s az ütemvonalakat a hangsúlyos hangok elé helyeznie. Arra, hogy a gyűjtő az első feladatot elég pontosan oldotta meg, kézzelfogható, illetőleg hangos bizonyítékaink vannak: a fonográfhengerek. Nagyon jó lett volna, ha a kritikus, mielőtt a hibás lejegyzés súlyos vádjával illet, maga is tanulmányozta volna ezeket az ékes bizonyítékokat.

...

A pontos dallamlejegyzéshez nem elengedhetetlenül szükséges valamely nyelv ismerete, egyetlen egy feltétele van, ez viszont *elengedhetetlen*, hogy a gyűjtő muzsikus legyen. Az ütemvonalak elhelyezése a doinákban nem annyira a nyelv ismeretét kívánja, mint sokkal inkább pontos érzéket a vers skandálásához. Egyébként a gyűjtő, aki épp a román zene iránti vonzalmából tanult meg románul, és tanul még most is, ismeri annyira a nyelvet, hogy a szöveget kellő pontossággal jegyezhesse le. Arról, aki különböző dialektusokban előadott verseket valamely nyelven le tud jegyezni, nehéz azt állítani, hogy az ütemvonalak elhelyezéséhez kevés a nyelvismerete; ez utóbbihoz sokkal kevesebb nyelvtudás is elegendő.

¹¹ Eredeti francia szöveggel és német fordítással közli: D. Dille Béla Bartók: *Ethnomusikologische Schriften, Facsimile-Nachdrucke III: Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar* (Budapest: Editio Musica, 1967) című kiadás előszavában, 8* oldal.

¹² Lásd a 11. sz. jegyzetet, 10* oldal.

¹³ „Observări despre muzica populară românească” címmel. Magyarul „Megjegyzések a román népzeneről” címmel az *Új Zenei Szemle* 1956. (VII. évfolyam) 3. (március) számában, 9–12. Közli: BÖI 611–616.

...

Súlyos vádat rejt az a kétsége, hogy a bihariak valóban bővített kvartot énekelnek-e dallamaik legnagyobb részében. Ebben a fonográfhengerek döntő bizonyítékok. Ez a bővített kvart csak bihari jellegzetesség. Ha tehát a kritikus nem hallott még bihari parasztlányt énekelni, úgy kétségtelen, hogy ez a hangvétel, amelyet ő »hamisnak« nevez, ismeretlen előtte. Nem tudományos eljárás azonban tájékozatlanul hamisítással vádolni valakit azon az alapon, hogy Biharon kívül sehosem hallotta a népet így énekelni, tehát Biharban sem énekelhet így. Ha a kritikus nem fogadja el a bővített kvart intonációt, ne a gyűjtőt vádolja – aki nem tett mást, mint híven lejegyezte amit hallott –, hanem a bihari román parasztságot, amely bővített kvartot énekel.

A kritikus azt állítja, hogy ezek a népdalok »éppen nem valami dallamosak, és dallamos nemzeti zenénk szegénységi bizonyítványa volnának« (annak a csúnya gyanúsításnak az árnyékával: »vajon valóban úgy énekeltek ezeket, ahogy feljegyezték?«). Állításának első része a zenei dilettánsok szokott megnyilatkozása, amelyet olyankor alkalmaznak, ha egy – legtöbbször komoly, nagyértékű – mű nem tetszik nekik. Zenész számára a dallamos kifejezés meglehetősen becsmérlő jellegű. Tudjuk, hogy a laikusok ezzel a szóval jellemzik a könnyű, de »dallamos« operettzenét, a kuplékat, a nemzetieskedő műdalokat, egyszóval a zene szemetjét; másrészt ugyanezek a laikusok egy erőteljes Bach-fúgát, amely a zenei és művészi szépség legfelsőbb fokát jelenti, e szavakkal bélyegeznek meg: »nem dallamos«. A szónak ezt a jelentését tartva szem előtt a kritikus megjegyzése véletlenül nagyon hízelgő a bihari románok zenéjére. De *gustibus non est disputandum!* A kritikusnak egyáltalán nem tetszik a bihari románok zenéje, a gyűjtő viszont azt állítja, hogy talán Magyarország egész területének legcsodálatosabb népzeneje, amely abszolút szempontból is oly elragadó, hogy Európa minden zenésze – természetesen nem a dilettánsok – joggal csodálhatja.

A kritikus megmondja azt is, hogy miért *nem* szépek a bihari dallamok: mert »Bihar vidékén a magyar hatás elnyomta a román zenét«. Itt már fel kell kiáltanunk: *hands off!* Úgy hiszem, a magyar népzene jellegzetességeinek megállapítását azokra kell hagynunk, akik a magyar népzenevel foglalkoznak. Természetesen, ha véletlenül egy román tudós legalább annyi magyar népdalt gyűjtött volna, mint amennyi románt – mintegy 3000-et – a *Bihari népdalok* gyűjtője eddig összegyűjtött, ebben az esetben a román tudósnak is joga volna a magyar népzene jellegzetességeiről beszélnie. Azonban, úgy látszik, a kritikus nem sokat foglalkozott magyar népdalok gyűjtésével, gyűjteményekből pedig azért nem ismerhette meg tulajdonságaikat, mert világos, jól rendszerezett gyűjtemény meg sem jelent. (Hacsak nem Liszt rapszódiaiból vagy a városi cigányok zenéjéből akarja megállapítani a magyar népzene sajátosságait; ezeknek ugyanis műzenei jellegük miatt semmi közük a népzenehez.) A gyűjtő viszont nemcsak román dallamokat gyűjtött, hanem legalább ugyanannyi magyart is, és még többet ismer hiteles kéziratokból, úgyhogy joga van arra, hogy a magyar népzene tulajdonságairól nyilatkozzék. *Épp* ezért a gyűjtő kijelenti, hogy a kritikus által említettekben és a sok más darabban semmiféle magyar befolyásnak nincs nyoma. A kritikus a *tá-ti-ti-tá* vagy *ti-tá-tá-ti* ritmusról bizonyára azt hiszi, hogy magyar jellegzetességek, de téved, mert ezek nagyrészt a szlovák zenében is fellelhetők. Továbbá a máramarosi nép dallamainak 90%-a is ugyanebben a »táncritmusban« mozog. (Ezt Tiberiu Brediceanu is bizonyítja, aki mintegy 120 szöveges dallamot gyűjtött ott, s ugyanebben a ritmusban jegyezte le azokat.) Következésképp a kritikus, mint jó román *pereat*-ot kiált a bihari és máramarosi román nép dallamaira, mivel ezek szerinte magyarok. Más szavakkal: meg akarja fosztani a románságot tulajdon zenei kincsének nagy részétől, mivel – nem tudni milyen tudományos alapon – megállapította, hogy az tiszta magyar.

Sajnálattal kell kijelenteni, hogy az, illetőleg azok, akik a szöveget a dallam alá helyezték, maguk a bihari parasztlak voltak és nem a gyűjtő. A gyűjtő csak azok alá a hangok alá írhatott szöveget, amelyekre a parasztlak énekeltek (bizonyosságul szolgálhatnak a fonográfhangok). Tehát – a kritikus szerint – a bihari román parasztlak nem tudnak jól románul. Az az állítás, hogy a »román dalban a szó utolsó szótagján nyújtás vagy korona van« annyira lehetetlen, hogy cáfolatot sem érdemel. Aki bár egyetlen erdélyi román parasztlak énekét hallja, azonnal meggyőződhet az ellenkezőjéről.

Válasznak ennyi elég.”

Bartók tudományos gondolkodását jellemzi, hogy a bírálatra küldött válasz végéhez önbírálatot is illeszt.

„A bihari dallamok gyűjteményének valóban vannak egyes hiányosságai, hibái, ezen azonban nem csodálkozhatunk, mivel ez az első olyan természetű nagyobb gyűjtés, amelyik helyszíni folklórkutatásokra és a román népzene rendszerezésére épül. Új utakat törni anélkül, hogy hibákat követnének el, úgyszólván lehetetlen. Különös, hogy a kritikus a valódi hibák közül egyet sem vett észre. Hadd sorolja fel ezeket őhelyette maga a gyűjtő.

A folklór szempontjából hiba: 1. hogy nincs minden darabnál pontosan feltüntetve a dallam gyűjtési forrása (az énekesek neve, kora, foglalkozása); 2. hogy az előadás tempója nincs pontosan metronomjelzésekkel rögzítve; 3. hogy egyes dallamok lejegyzése ellentmond annak, amit az ütemvonalak elhelyezéséről ebben a válaszban az 1. pont alatt mondtunk; 4. hogy a különböző dallamfajták (doinák, kolindák, siratók, lakodalmi dalok, horák) a csoportosításban nincsenek különválasztva.

Ezeket a hibákat egyrészt könnyen helyesbíteni lehet, másrészt a további gyűjteményekben nem fognak előfordulni.”

Tegyük hozzá: ezeket a hibákat Bartók valóban ki is javította, mégpedig először a kinyomtatott bihari kötet saját példányába vezetett bejegyzésekkel,¹⁴ majd az Amerikában végső formába öntött, háromkötetes „nagy” román gyűjtemény kéziratában.¹⁵

II. felvonás

A *Nemzeti Újság* 1920. május 19-i számában jelent meg az alábbi cikk:

„Bartók Béla az oláh »kultúra« szolgálatában

Bartók Béla, a Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola szabadságot tanára, aki évekkel ezelőtt magyar ruhában és harmonikás csizmában tüntetett magyarsága mellett és aki több mint egy évtizedet töltött el a magyar népzenei anyag felkutatásában, »Der Musikdialekt der Rumänen von Hunyad« cím alatt cikket írt egy német lapba. Eltekintve attól, hogy a mi szempontunkból mennyire időszerűtlen ma oláh kultúrkérdéseket tárgyalni, hiszen egyik legfontosabb fejezetünk az a kultúrfölény, melyet az oláhokkal szemben az egész világ elismer, Bartók cikke olyan tendenciózus adatokat halmoz egymásra, amelyek fölött aligha lehet napirendre térnünk. Arról nem is szólva, hogy rólunk állandóan per »Madjaren« beszél, azzal kezdi cikkét, hogy Magyarország népei között az oláh az egyetlen, amely zenélési módjának ősförmáját legérintetlenebbül tudta megőrizni. Azután hosszú tudományos fejtegetés következik (mindössze nyolc kvartoldal, amit oláh zenéről írni lehet), amely a világon soha senkit nem érdekelt, s így közlése még

¹⁴ D. Dille *Béla Bartók: Ethnomusikologische Schriften, Facsimile-Nachdrucke III: Rumänische Volkslieder aus dem Komitat Bihar* (Budapest: Editio Musica, 1967).

¹⁵ Lásd a 6. sz. jegyzetet.

oláh szempontból is érdektelen, fölösleges volna, ha a sorok között meg nem húzódnék az a néhány mondat, amelynek politikai tendenciája kétségtelen. Bartók pl. »sajnálattal« állapítja meg, hogy oláh népdalokat még Romániában sem gyűjtöttek, csak Erdélyben, ti. maga Bartók. Erdélyt három román zónára osztja a magyar királyi professzor úr és oláh kultúrterületnek hirdeti Máramarost, Ugocsát, Szatmárt, Szilágyot, Beszterce-Naszódot, Bihart, Hunyadot, természetesen az ezektől délre és keletre eső területekkel együtt. Vajon mi történt Bartókkal, aki három év előtt magyarnak vallotta még az oláh és szlovák népdalokat is, hogy ma minden erdélyi nótánkat oláh eredetre akar visszavezetni? Kívánatos volna, ha a kultuszminiszter alkalmat adna Bartóknak még szabadsága lejárta előtt, hogy nemzetiségi hovatartozósága felől világosabban nyilatkozzék.

dr. s. e.”

„dr. s. e.” azaz dr. Sereghy Elemér (1880–1928) a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekarának hegedűse és a Nemzeti Zenede tanára volt, aki 1909-ben megalapította és kisebb szünetekkel korai haláláig szerkesztette a *Zene* című lapot. Szerény képességű zeneíróként publikált kisebb munkákat (például *A kínai zenéről*, *Zenei alapismeretek* 1913), de nem rendelkezett semmiféle népzene-kutatói kompetenciával.

Sereghy írásának szakmai hiteltelensége és politikai elfogultsága nem is igényelt volna választ, ám két nappal később mégis megjelent egy Bartókot „védelmező” cikk az *Új Nemzedék* című lapban, „Egy zenefőiskolai tanár aláírással”, „Bartók Béla magyarságáról” címmel.

„Egyik budapesti újság foglalkozik Bartók Bélának a *Zeitschrift für Musikwissenschaft* című berlini tudományos zenei folyóiratban megjelent cikkével. A cikk a hunyad-megyei románok zenei dialektusával foglalkozik, mondanom sem kell, hogy a legszigorúbb tudományos szempontokból. Az említett cikk ezért Bartók Bélát hazafiatlansággal, sőt magyartalansággal vádolja, nyilvánvalóan naivitásból. Többek között szemére lobbantja, hogy a magyarokat »madjaren«-nek és nem u n g á r o k-nak nevezi, holott az ungar külföldi értelmezésben is csak közjogi fogalom és osztrák–magyart jelent, míg a »madjar« a fajtának jelzője. Másik vádpont ellene az a megállapítása, hogy a román zenén nem érzik meg a városi élet hatása. Csak nem bűn az, hogy Bartók Béla megállapítja azzal a román fajta paraszti és nem városi voltát? Harmadik és legsúlyosabb vád szerint Bartók Béla »oláh kultúrterületnek hirdeti Máramarost, Ugocsát stb.« A kezemben levő szöveg szerint Bartók nyilvánvalóan nem ezt állította, aminthogy ennek a szeplőtlen magyar lángelmének magyarságához kétség nem is férhet. Ő zenei dialektusokról beszélt, azokról és semmi egyébről. Az pedig, hogy Erdélyben összegyűjtötték a román népdalokat, ellenben Romániában még nem, csak a mi műveltségi fölényünket igazolja, olyan hatásosan, hogy ezt az adatot kedvem lenne a békekonferencia elé terjeszteni. A támadó cikk írójában bizonyára az keltett visszatetszést, hogy a német zenei tudományos folyóirat Bartók cikét éppen most jelentette meg.”

Ismét két nap telik el, és Sereghy – immár teljes nevét vállalva – viszontválaszt közöl a *Nemzeti Újságban*. A „zenefőiskolai tanár” személyében Kodályt gyanítja, és így már kettejük ellen szól a tiráda:

„A cáfoló »zenefőiskolai tanár« (ha jól sejtjük, Bartók megrontója) maga is beismeri, hogy a mai végzetes időkben Bartók cikke igazan nem volt időszerű.¹⁶ De nem ám, mert ami rendes, nyugalmas korokban egyszerűen tudományos kutatás és érdeklődés eredményének tekinthető, az válságos, rendkívüli időkben hazafiatlan kútmérgezésnek bélyegezhető. Miért adja Bartók »külföldi« lapban éppen most az oláh zenekultúrát

¹⁶ A „zenefőiskolai tanár” nem Kodály volt, és mind a mai napig nem tudjuk, valójában ki volt.

demonstráló cikkét? Miért nem közöl valamit magyar népdaltanulmányjaiból a külföldi lapokban, amely feltüntetné a külföld nagyságai (Haydn, Beethoven, Brahms stb.) által is méltányolt gyönyörű népzeneik sajátosságait? Hiszen a magyar kormány erre a célra adott Bartóknak szabadságot és anyagi támogatást, nem pedig arra, hogy magyar pénzen oláh zenetanulmányokat végezzen, amelyek azután az oláh kultúra nagyobb örömére *tudvalevően Bukarestben meg is jelentek!!!*... Itt tehát elsősorban nem a cikk tartalma fontos, hanem a közlés időpontjának kiválasztása, ami hazafias szempontból nemcsak hiba, hanem súlyos bűn volt. Egyesek azzal védik Bartókot, hogy cikkét évekkel ezelőtt adta le s csak most ejtették sorát a közlésnek. Tévedés; az a lap, amelyben ez a cikk megjelent, alig egyeztetendő. Aki tehát naivnak néz bennünket e kérdés megítélésében és kedvet érez arra, hogy a cikket a békekonferencia elé vigye, az vagy beszámíthatatlan, vagy az ellenséggel cimborál. – Dr. Sereghy Elemér¹⁷

Mivel a „zenefőiskola”, illetve teljes nevén a Zeneművészeti Főiskola több oldalról is érintve volt az ügyben, többé-kevésbé logikus, hogy a sajtó nyilatkozatra kérte a főigazgatót, Hubay Jenőt. Teljes egészében idézzük.

„Előrebocsátom, hogy Bartók Bélához régi jóindulat, sőt barátság fűz s hogy kiváló tehetségnek tartom őt, amiért mindig teljes elismeréssel viseltem vele szemben. Ez azonban nem gátolhat meg abban, hogy az igazságnak megfelelőleg ki ne jelentsem, hogy az oláh népzeneiről szóló cikkének egy német folyóiratban való megjelentetését most szerfölött időszerűtlennek, sőt szerencsétlennek tartom. Most, amikor minden csöpp erőnkkel integritásunk fönntartásáért kell küzdenünk, nem tartom megengedhetőnek azt, hogy nemzetiségeink kultúrájának bárminő ismertetésével foglalkozzunk és ezért egyáltalában nem csodálkozom, hogy Bartóknak elővigyázatlan eljárása igen széles körökben a hazafiatlanság látszatát kelthette. Ami pedig cikke tartalmát illeti, megállapításait nagyon is vitásaknak tartom. Azokba a zónákba, amelyet ő oláh zenei területeknek tüntet ki, olyan nemrégiben még színmagyar területeket is belévon, ahol az oláh zene csak jövevény, mert ott azelőtt legföljebb kurucnótákat énekeltek. Bartók különben mindig különös vonzalommal viseltetett az oláh zenei motívumok iránt, amelyekből magyar népzenei gyűjtéseibe is tévedésből igen sokat átvett. Végül, ha arra gondolunk, hogy az oláhok mennyire ellenünk fogják fordítani Bartók fejtegetéseit, még inkább fájlalnunk kell elővigyázatlanságát, hogy fejtegetéseit éppen most adta ki. Bukarestben, nyilván Bartókra való hivatkozással, aki különben, amint hallom, ott már régebben kiadott egy oláh népdalfűzetet, azt fogják hirdetni, hogy Erdély kizárólagos oláh zenei terület. Jól tudom, azt az ellenvetést fogják tenni, hogy Bartók fejtegetései csupán tudományos jellegűek és célúak. De ezzel szemben én azt kérdelem, hogy vajon Lóczy Lajos közreadta volna-e ma akárminő oly tudományos fölfedezését, amelyet integritásunkért vívott elkeseredett küzdelmünkben még csak legtávolabbról is ellenünk lehetett volna fölhasználni? E kérdést tehát ma nem a tudomány szempontjából kell és szabad megbírálni, hanem csupán a magyarság nemzeti érdekének szempontjából, amely ma mindenestre előbbrevaló szempont, mint a zenetudománynak egy különben sem nagy jelentőségű részletkérdése.”¹⁸

Erre azután már Bartóknak is válaszolni kellett, amit meg is tett ugyanannak a lapnak következő napi számában. Bartók teljes cikkét idézzük.

„Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!

Csodálkozva olvastam a Szózat mai számában, hogy Hubay igazgató úr magáévá tette a *Nemzeti Újság*-nak ellenem hangoztatott vádjait. Ez arra kényszerít, hogy most már én is a nyilvánosság elé lépjek és a vádakra nyilvánuló tudatlanság, rosszakarat és célzatos

¹⁷ *Nemzeti Újság*, 1920. (II.) évfolyam, 123. (május 23.) szám 13. lap.

¹⁸ *Szózat*, 1920. (II.) évfolyam, 124. (május 25.) szám, 5. lap.

ferdítés legkirívóbb példáira rámutassak. Nincs ugyan sok reményem arra, hogy érvekkel elérek valamit, amikor látszik, hogy támadóim a zenei folklór alapelveivel szemben is teljesen tájékozatlanul állanak (így például nem képesek megérteni, hogy a magyar népdal tanulmányozásához elengedhetetlenül szükséges a szomszéd népek népdalanyagának mentől behatóbb ismerete), továbbá, mikor látszik, hogy támadóim nem tudományos vitát, hanem személyeskedést akarnak fölidézni.

A támadás alapjául szolgáló cikkem szószerinti magyar eredetijét a Magyar Néprajzi Társaság egy *fölolvasó ülésén már 1914. februárban bemutattam, az Ethnographia című folyóiratban meg is jelent (1914. II. füzet 108–115. lap)*. Azzal a váddal szemben, hogy »most szerfölött időszerűtlen, sőt szerencsétlen« a cikknek külföldön történő közlése, kijelentem, hogy fölfogásom ezzel homlokegyenest ellenkező. Közlése most egyenesen kívánatos, mert belőle a *magyarság kultúrfölnye világlik ki*. Ezt mondom benne: »A hazai (ti. magyarországi) népek közül a románok tartották meg aránylag legépebb formájában régi zenélésüknek ősi állapotát.« Aki nem teljesen analfabéta a néprajz tudományában, az tudja, hogy ilyen »ősi állapotok« fönnmaradása csakis alacsonyabb kulturális fokon lehetséges. Kiderül továbbá a cikkből, hogy nem akadt egyetlenegy arravaló oláh sem, aki az oláh népzenei rendszeres tanulmányozás tárgyává tegye: magyar embernek kellett erre a magyar szempontból rendkívül fontos tudományos kutatásra vállalkoznia. *Ez nem kultúrfölnyünk bizonyítéka?*

Kívánatos volt a cikk közlése azért is, hogy lássa a külföld, mennyire megbecsültük nemzetiségeinket, mennyit törődünk kulturális kérdéseikkel, mennyire nem nyomtuk el őket. Vagy talán azt kívánja a magyar érdek, hogy ellenségeinknek ezt a vádját a nemzetiségek elnyomásáról ne cáfoljuk meg? Vagy talán nem ezt a vádat próbálja megdönteni az a tény, hogy egy m. kir. főiskolai tanár a Magyar Nemzeti Múzeum számára gyűjti a magyarokén kívül a nemzetiségek népzenei anyagát is?

Valótlanság a támadásnak ez a mondata: »Oláh kultúr-területnek hirdeti Máramarost, Ugocsát stb.« Nem *kultúr-*, hanem zenei *dialektikus-területről* van szó cikkemben. Az magától értetődik, hogy Ugocsa alatt csak a nyolc oláh-lakta falu, Máramaros alatt csupán annak oláh-lakta része, és így tovább értendő. Ilyen rövid cikkben különben is ismert nyelvi statisztikai adatok tudatos közlése merő képtelenség.

A támadás következő mondata: »Ma minden erdélyi nótánkat oláh eredetre akar visszavezetni«, szándékos valótlanság. Cikkemben ez van: »Még egy harmadik zenei dialektus-területről is meg kell emlékeznünk: a székelységgel határos 'magyaros' területről, melyen *erős székely hatás látszik*.« (A székelység, illetve magyarság kultúrfölnyének újabb hangoztatása az oláhokéval szemben.) Nem én vezetem vissza oláh eredetre az erdélyi nótákat, hanem Hubay igazgató úr, aki ezt mondja rólam: »Az oláh zenei motívumokból magyar népzenei gyűjtéseibe is tévedésből igen sokat átvett.« A hamisításnak ezt a kuszán fogalmazott vádját a legerélyesebben visszautasítom. A körülbelül 2700 dallamból álló magyar népdalgyűjteményem minden egyes számát magyar parasztoktól jegyeztem le, énekeltettem fonográfba. A szomszéd népek népzenejét éppen azért kezdtem tanulmányozni, hogy megállapíthassam, mik az átvételek.

Évtizedes tanulmányaim által talán inkább vagyok »tévedések« ellen fölvértezve, mint Hubay igazgató úr, aki tudtommal sem magyar, sem egyéb gyűjtéseimet nem ismeri s azok iránt sohasem érdeklődött. Ám nevezze meg Hubay igazgató úr, ha állítását fönn tartja, mely dallamokat hamisítottam meg, vagy mely dallamokat képzel ő oláhoknak és bizonyítsa be, hogy azok csakugyan oláh eredetűek.

»Mért nem írtam a magyar népdalról tanulmányt?« – kérdik. Tévednek; erről már *előbb* írtam német nyelven a külföld számára: »Die Melodien der ungarischen Soldatenlieder« (Historisches Konzert am 12. Jänner 1918., Bécs, Universal-Edition). A Pesten megjelent

»Daliás Idők Muzsikájá«-ba bezzeg nem én írtam erről a tárgyról, sem más, arra hivatott zene-folkloristánk; ékes bizonyítéka annak, hogy bizonyos hivatalos körök már akkor is ellenséges indulattal nézték a magyar népzene tanulmányozóit. Ki hazafiatlan? Az-e, aki a magyar népzene megismerése körül több mint egy évtized óta fáradságot nem ismer, vagy inkább az, aki ezt a munkát közönnyel, sőt ellenségeskedéssel és hamis vádaskodással fogadja? Kérdem végül: aki tudatlanságból, rosszakaratból, vagy félrevezetési szándékkal egy, a magyarság ügyét szolgáló cikkből a hazafiatlanság vádját meri kovácsolni, nem inkább az a »kútmérgező«-e? Tisztelettel – Bartók Béla¹⁹

Nyilvánvaló, hogy Bartók ebben a nagyon határozott válaszában nem Hubay Jenőt magát kárhoztatja, aki a világon semmit sem tudhatott a magyar és a román népzene kutatás ügyeiről, hanem azt a személyt vagy személyeket, aki vagy akik Hubayt tájékoztatták. Egy név mindenképpen felmerül: Haraszi Emilé, aki a *Daliás Idők Muzsikája* című kiadvány szerkesztője volt. 1918. évi május hó 26-án ugyanis ilyen címmel zenei ünnepet rendeztek Budapesten a „Király és Királyné Ő Felsegeik fővédnökségével”, mely ünnep minden bizonnyal „magyar nemzeti” választ kívánt adni a január 12-én Bécsben rendezett Történeti Koncertre. A kötetben többek között ilyen tanulmányok szerepeltek:

„A Rákóczi-kor zenéje” Kern Auréltól, „A mai magyar katonanóta” Kacsóh Pongráctól, „A tárogató” Haraszi Emiltől, „Hubay Jenő háborús szimfóniája” Siklós Alberttől, „Lavotta János” Hubay Jenőtől, „A magyar géniusz” Rákosi Jenőtől és „A Magyar Vitézség Szózata” Pekár Gyulától.

Haraszi azonban nem új ellenség. Sereghy cikkét olvasva ugyanis óhatatlanul emlékeztünkbe idéződik egy kritika Bartók *Két kép* című zenekari darabjáról, melyet Haraszi Emil zenei író közölt a *Budapesti Hírlap* 1913. február 27-i számában, s amely még szóhasználatában is mintául szolgálhatott Sereghynek:

„Deux images (Két kép), mondja a címben a szerző. Mit akar ezzel a fogalommal, melyet újabban Debussy hozott divatba Images című triptique-jével? A kérdésre megadja a feleletet az első kép, a Virágzás: halavány Debussy kópia. A Falu táncában már több az eredetiség, habár az alaptéma oláh csürdöngölő, melyet Bartók rondó-formában mintáz. Brutális nyers színek, pattogó ritmus, Straussra emlékeztető lármás dinamika hangzának ki belőle. ... Csak azt szeretnők még tudni, vajjon Bartók Béla, az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia professzora miért csapott fel zenei Scotus Viatornak? Hát őt már semmiféle magyar muzsika sem érdekli? Cseh, oláh, tót és tudja Isten, miféle zenének szegődött apostolává, csak éppen a magyart hagyta cserben. Azt, amelyből tehetsége kisarjadzott s ahonnan egyedül meríthet erőt és megújhodást.”²⁰

Bartók – tudjuk – nem sokat törődött az értetlen kritikusok véleményével, de a „Scotus Viator” említése olyan sebet ejtett rajta, melyet egész életében nem tudott elfe-

¹⁹ *Szózat* 1920. (II.) évfolyam, 125. (május 26.) szám, 2. lap. Bartók ebben a válaszában először a „román” szót használja, majd többször, mintegy idézetként a népet „oláh”-ként emlegeti. De ismerünk kell határozott álláspontját, melyet 1914-ben fogalmazott meg a Néprajzi Társaságban tartott előadásának előkészítése során, Solymossy Sándornak, a Társaság főtítkárnak írt levelében: „A cím jó lesz, bár én jobban szerettem volna »oláh« helyett »román«-t, mert én az utóbbi szót használom. T.i. ha majd hivatalosan »Oláhország«, »oláh király« stb. stb. mondunk »Románia« és »román király« helyett, akkor a népet is oláhnak nevezhetjük, mindaddig azonban a románok bizonyos joggal leki-csinylő szándékot vagy politikai célzatot láthatnak az »oláh« elnevezésben.” 1914. márc. 10. *Bartók Béla levelei*, szerk. Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976. 219.

²⁰ Az egész cikket közli Demény János: „Bartók Béla művészi kibontakozásának éve – Találkozás a népzenevel (1906–1914)”, in: *Zenatudományi Tanulmányok Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére*, szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955. 425. (*Zenatudományi Tanulmányok III.*)

lejteni.²¹ Amikor 1930–31-ben levelezésben állott Octavian Beu román tudóssal, aki könyvet készült írni Bartókról, és első fogalmazásban a zeneszerzőt „compositorul român”-nak nevezte, Bartók az alábbi tisztázó mondatokat írta neki:

„Az én zeneszerzői munkásságom, épp mert e háromféle (magyar, román és szlovák) forrásból fakad, voltaképpen annak az integritás-gondolatnak megtestesüléseként fogható fel, melyet ma Magyarországon annyira hangoztatnak. Természetesen ezt nem azért írom Önnek, hogy ennek hangot adjon, és Ön bizonyára óvakodni is fog ettől, hiszen ilyesmi nem való a román sajtóba. Csak úgy említtem meg, mint lehetséges szempontot, amelyet kb. 10 éve ismertem fel, amikor a mi sovínisztáink a leghevesebben támadtak engem állítólagos zenei Scotus Viator-ságom miatt...[ami Haraszti Emil írását illeti:] Fel kell Önt világosítanom arról, hogy Haraszti ostoba és ráadásul rosszindulatú ember, aki még hozzá annyit ért a zenéhez, mint a tyúk az abc-hez! Saját érdekében azt tanácsolnám Önnek, hogy ne idézzen tőle. Természetesen ügyesen tudja felhasználni azt, amit másoktól hall vagy olvas, és így korlátoltsága első pillanatban nem annyira szembeötlő.”²²

Haraszti és Sereghy kapcsolata egyértelműen kikövetkeztethető abból, hogy mindketten a budapesti Nemzeti Zenedének voltak tanárai, sőt 1920-tól Haraszti igazgatója lett az intézménynek, Sereghy pedig 1923-ban a Zeneakadémia könyvtárosi pozícióját kapta meg. Igen könnyen elképzelhető, hogy előmenetelükben a rendkívül befolyásos Hubay Jenő játszotta a főszerepet.

Ami a Bartók-tanulmány „rossz időpontban” való közlését illeti, Bartók csak arra válaszolt, hogy munkája nem 1920-ban, hanem 1914-ben már készen volt és megjelent. Érdemes azonban arról is szólni, hogy miért éppen 1920-ban, és éppen a német szaksajtóban jelent meg a kárhozott tanulmány. 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása utáni retorziók légkörében Bartók kivándorlási tervekkel foglalkozott. „...Már 3 országban érdeklődtem boldogulási eshetőségek iránt – írta édesanyjának. – Mert itt: megélni ugyan lehet, de dolgozni, ti. azt dolgozni, amit én akarok (népzenei tanulmányozás) nem lesz lehetséges legalább 10 esztendeig. Szóval, ha sikerül külföldön ilyesféle munkát végeznem, akkor nincs értelme, hogy itt maradjak; ha pedig külföldön sem lehet ilyesmitől megélni, akkor – szintén jobb pl. Bécsben tanítani, mint Pesten, mert ott legalább vannak jó zenei intézmények (zenekarok, opera stb.), ami itt mind tönkremenőben van, hiszen a legjobbakat/egyetleneket Tangot, Dohnányit stb. kiüldözik belőlük...Szóval: nekem itt bajom nincs, nem üldöznek (nem azért mert egyáltalán nincs okuk rá, – ilyesmivel most itt nem törődnek –, hanem mert nem mernek effélet tenni). A 3 külföldi ország pedig: Erdély, Bécs és Németország. Németországba egy »kivándorló« egyetemi tanár magával vitte összes népzenei tárgyaló dolgozataimat (magyar, román és arab népzeneiről szólnak) német fordításban és ott próbál érdeklődni.”²³

Az 1919 októberében kelt levél írásakor Bartók még nem sejtette, hogy a „kivándorló egyetemi tanár” – Révész Géza pszichológus – által kivitt tanulmányok publikálásából fél évvel később baja lesz. Így 1920. augusztus 22-én már ezt írta Révész Gézának Rostockba: „Ha tudná hogy micsoda vihart vetett el, mikor a hunyadi népzenei cikket átadta Einsteinnek! Nem tudom, sírna-e vagy nevetne. Ádáz dühvel támadtak meg érte májusban; 2-3 ujságban folyt a csata; Hubay igazgató úr is kötelességének tartotta, hogy

²¹ „Scotus Viator” néven Robert William Seton-Watson angol történész és publicista (1879–1951) publikált cikkeket az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségi viszonyairól, Magyarország ellen irányuló irányzatossággal.

²² 1931. jan. 10. *Bartók Béla levelei*, szerk. Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976. 397.

²³ 1919. okt. 23. *Bartók Béla levelei*, 254.

alapos szakismeretét eláruló véleményét leadja; nyilatkoztam én is – senza sordino –; végezetül a »Néprajzi Társaság« védelmébe vett.”²⁴

A téma lezárásaként idézzük: „A Magyar Néprajzi Társaság május 26-án tartott választmányi ülése foglalkozott azzal a támadással, mely Bartók Béla zeneakadémiai tanár, európai hírű zenefolkloristánk ellen a közelmúlt napokban a sajtó egy részében megjelent s ez ügyben a következőket óhajtja a közvélemény tudomására hozni:

Bartóknak inkriminált értekezése először magyar nyelven a »Magyar Néprajzi Társaság« hivatalos folyóiratában, az *Ethnographiában* jelent meg, 1914-ben, olyan időben, amikor az elkövetkezendő nagy nemzeti szerencsétlenségnek, de még a háborúnak sejtelve sem élt az emberekben. Az értekezésben, mely azóta németül is megjelent, nincsen semmi, ami a nemzeti érzést sértené, avagy ellenségeinknek hízelegne, sőt a nemzetiségeink elnyomatásáról szóló vád cáfolatául alkalmas. A támadással, amelynek nincsen semmi tárgyilagos alapja, a választmány nem azonosítja magát; ellene, a tudományos munka szabadsága érdekében, tiltakozik.”²⁵

III. felvonás

Coriolan Petranu kolozsvári egyetemi tanár „D. Béla Bartok și muzica românească” (Bartók Béla és a román zene) címmel terjedelmes tanulmányt közölt a kolozsvári *Gând Românesc* című folyóirat 1936. februári számában.

A tanulmány így kezdődik:

„Bartók Béla nálunk ma románbarátnak számít. A román zenei körökben olyanként becsülik, mint aki »sine ira et studio« tanulmányozta népezenénket. Ez a megbecsülés 1918-tól kezdve teljesen értelmetlen, s csak azért maradt meg, mert nagyon kevés románnak volt lehetősége arra, hogy Bartók háború utáni kiadványait elolvashassa, s működését az Uniótól napjainkig végigkövethesse...”²⁶

E bevezetés után Petranu hosszasan sorolja Bartók huszonhárom évet átfogó népzene-kutatói tevékenyével kapcsolatos „vádpontjait” – az 1913-as bihari kötettől kezdve az 1935-ben megjelent kolinda-kötetig.

Petranu támadására Bartók német nyelvű fogalmazványban válaszolt, először az *Ungarische Jahrbücher* 1936. februári számában „Nachwort zu dem »Volksmusik der Magyaren und der benachbarten Völker« – Antwort auf einen rumänischen Angriff” címmel, majd ugyanez francia fordításban is megjelent az *Archivum Europae Centro-Orientalis* 1936. évi november kötetében (II, 3–4) „Réponse à une attaque roumaine” címmel. Magyar változata, melyből az alábbiakban idézünk, a *Szép Szó* 1937. április–májusi számában jelent meg.²⁷ Román fordítása nem jelent meg, de Bartók Brăiloiu-nak írt, az ügyet részletesen tárgyaló leveléből következtethetjük, hogy fordításával maga Brăiloiu kezdett foglalkozni.²⁸

„Néhány általános megállapításon kívül csupán arra szorítkozom válaszomban, hogy téves állításait sorban helyesbítsem.

²⁴ Bartók Béla levelei, 260.

²⁵ Közli: Bartók Béla Összegyűjtött Írásai I., közreadja Szöllősy András. Budapest: Zeneműkiadó, 1967. (BÖI) 864.

²⁶ Szöllősy András fordításában megjelent BÖI 878–881.

²⁷ Közli BÖI 653–661., a Petranuval lefolytatott vita teljes anyagával, lásd BÖI 877–896.

²⁸ 1936. nov. 1. Ferenc László: „Bartók-Briefe aus dem Nachlass von Constantin Brăiloiu”, *Studia Musicologica* Tom. XL/4, 1999. 435.

1. Petranu ezt írja (120. lap, 8–15. sor): »Bartóknak, mint pártatlan kutatónak hírneve az Academia Română által Bukarestben 1913-ban kiadott *Chansons populaires roumaines du département Bihar* című művén alapszik. Pártatlansága azonban nem tartott sokáig. 1920 márciusában a *Zeitschrift für Musikwissenschaft* hasábjain cikke jelent meg, amelyben megállapítja, hogy a Mezőség és talán Nagy- és Kisküllő megyék népzeneje is magyar rokonságot, illetve székely befolyást mutat.«

Petranu tanár nagyon is téved, mert ez a cikk szó szerinti fordítása a budapesti *Ethnographia* folyóirat 1914 áprilisi számában megjelent cikkemnek. Ez a pusztán tény megdőnti P. állítását, hogy cikkemet az 1918 után keletkezett magyar revizionizmus eszméje sugallta volna. Ezt a vádját még groteszkebbé teszi az a körülmény, hogy 1920 májusában Budapesten magyar túlzók, akik szintén nem tudták, hogy a német közlemény egy 1914-ben megjelent cikkem fordítása, cikkemet a magyarság elleni támadásnak bélyegezték és hazaárulással vádoltak meg. A román és magyar vádak szembevetése is bizonyosság arra, hogy említett cikkem teljesen tárgyilagos és pártatlan.

2. Petranu a következőket is állítja (121. lap, alulról 10–12. sor): »Bartók véleményét a kongresszuson (ti. a Prágában 1928-ban megtartott nemzetközi népművészeti kongresszuson), valamint a kongresszus 'Art populaire' című kiadványában (Párizs, 1931) Brediceanu T. cáfolta meg.«

Ez az állítás nem felel meg a valóságnak: Brediceanu a kongresszus ülésein, jelenlétében egy szót sem szólt a nyilvánosság előtt erről a tárgyról. Ha Brediceanu úr Petranu urat így informálta, akkor cserbenhagyta az emlékezete.

A valóságban csupán ez történt: Brediceanu a kongresszus folyamán *magánbeszélgetésben* közölte velem, hogy bizonyos állításaimat idegenkedéssel fogadja, illetve nem osztja őket, de az egész kérdést a kongresszus nyilvánossága előtt nem akarja érinteni, hogy szócsatározást elkerüljön. Ugyanakkor kiderült, hogy Brediceanu *Das ungarische Volkslied* című könyvemet s így a benne levő bizonyítékokat egyáltalán nem ismeri – tehát állításaimat *ab ovo* hamisaknak tartja, anélkül, hogy egyáltalán ismerné érveimet, vagy velem vitába szállna. Még egy lehetőség forog fenn: az, hogy Brediceanu megvárta elutazásomat és távollétemben támadott meg, de ezt mindezek mellett sem tudom hinni.

Ami a fent említett állítás második részét illeti, Brediceanu csakugyan közölt cikket az *Art populaire*-ben, következő címmel: »Historique et état actuel des recherches sur la musique populaire roumaine«. (133–140. lap.) Ebben azonban nem szól állításaim tarthatatlanságáról, sőt egyáltalán még nevemet sem említi, kivéve a forrásmunkák jegyzékében. Vitának tehát nyoma sincs. Ehelyett a következő tudományos megállapításokat nyújtja a román népzeneről: (egységesség és eredetiség tekintetében) »...országunk zenéje, bizonyos táji különbségek ellenére, alapvető elemeiben mindenütt ugyanaz. Akárki román már első hallásra felismeri, megérti és a sajátjának érzi. És az idegen kutató is csakhamar megkülönbözteti, hála különleges vonásainak, melyek a többi nemzetek népzenejétől elválasztják ... E vidékek zenéje annyival eredetibb és jellegzetesebb, amennyivel ősbibb származású ...« (Ennyi az egész! Hol van itt bizonyítás, hogy cáfolásról ne is beszéljünk?!) A román népzene így jellemzi: »Formában változatos, ritmusban sokféle, dallamosságban gazdag ... A román népnek megvannak a gőg és a büszkeség, a gyűlölet vagy a szatíra és évődés érzelméből eredő szerelmi dalai.«

(Ez a leírás éppúgy talál bármilyen műzenére, Palestrinától Sztravinszkijig, mint akármilyen népzeneire az eszkimókétól a hottentottákéig.)

Az eredetéről:

»...És amilyen mértékben a román táncnak és dalnak alapja a primitív mélosz, mely teljes elszigeteltségben keletkezett, a természet hangjai, a madarak éneke, a vizek mormo-

lása, az erdők susogása által keltett szuggesztió szerint, és amilyen mértékben ez a mélosz a parasztok tilinkójából az énekszóba, mint ihlető indíték átment ... olyan mértékben lett eredeti a román népzene.«

(El kell ismernünk, hogy száz év előtt ezek a sorok bármely regény díszére váltak volna: tudományos értéket azonban a legjobb akarattal sem fedezhetünk fel bennük.)

A román és magyar népzene egymásra való kölcsönhatásáról:

»A román népzene csak nagyon is csekély mértékben befolyásolta a magyar zene; az ember inkább az ellenkezőt állapítja meg. A magyar zenében, különösen a székelyben, és a régi, kurucnak nevezett zenében, az erdélyi román zenének sok eleme fordul elő.« Végül elérkeztünk a rég várt bizonyítékokhoz, amelyek azonban, sajnos, csak jegyzetekben, ott is gyér számban vannak elhelyezve és nem sokat érnek. Az 1. jegyzet ugyanis Alexici egyik cikkére utal, amely azonban szintén csak különböző állításokat tartalmaz, anélkül, hogy egyáltalán megkísérelne valamilyen bizonyítást...

A cikk további részei a gyűjtés módjára, a népzene megőrzésére, a közlés különböző módjaira vonatkoznak, a nem mindig helytálló bibliográfiai utalásokkal együtt, tehát ezúttal bennünket nem érdekelnek.

Innen láthatja az olvasó, hogy Brediceanunak ebben a cikkében bizonyításnak vagy tudományos megállapításnak leghalványabb nyoma sem található. Ehelyett közhelyeket találunk benne, amelyek a földkerekség bármely népének zenéjére alkalmazhatók. Tehát Brediceanu nem döntötte meg benne állításaimat.

3. Petranu azt állítja (122. lap, alulról 15–17. sor): »Ki tarthatná őt (Bartókot) jogosultnak arra, hogy ítéletet mondjon egy nép zenéjéről, holott csak két megye népzenejét ismeri, amikor Romániának 71 megyéje van.«

Ez sem felel meg a valóságnak, mert:

Még Petranu maga is három megyét említ (120~121.1.) A Hunyad megyéről szóló tanulmányban, amelyet biztosan olvasott, mert hivatkozik rá, a Bánság (tehát két további megye: Temes és Torontál) zenéjéről is szó van; továbbá *Die Melodien der rumänischen Colinde* című munkámban, amelyet saját költségemen adtam ki (és amelyet Petranunak ismernie kellene) gazdag – habár csak kolindákra szorítkozó – anyag van Szolnok-Doboka, Kolozs, Maros-Torda, Alsó-Fehér, Arad, Szatmár, Torda-Aranyos és az elébb nevezett megyékből. Ezekből a kiadványokból következik, hogy legalább tizenkét megyének zenéjét ismerem, tehát több mint a felét Erdély 21 román-lakta megyéjének. Kettőt mondani 12 helyett: ez mégis átlépi a megengedhető határt. Honnan gondolja Petranu, hogy csak két megyét ismerek »jól«. Talán azért, mert külön *monográfiákban* eddig csak a máramarosi és bihari anyagot közöltem?

Én sem írásban, sem nyomtatásban nem titkoltam, hogy összesen kb. 3500 román dallamot gyűjtöttem; erről Petranunak, ha már bírói székre ül, feltétlenül tudnia kellett volna. – A bihari kötetben 371, a máramarosiban 365 dallam van; – ehhez járul még vagy 300 bihari dallam kéziratban; összesen 1036 ebből a két megyéből. Tehát 3500–1036 = 2464 dallam (legnagyobb része kéziratban, egy kis rész nyomtatásban a *Colinde* kötetben) a többi megyére jut (megyénként átlag 246): Petranunak tehát el kell ismernie, hogy a többi tíz megye zenéjét éppen olyan »jól ismerem«, mint az első kettőt.

4. Petranu (121. old., 29. sor) továbbá azt írja rólam:

»Bartók azt hiszi, hogy a *tempo giusto*-ritmus kifejezetten magyar sajátosság.«

Ez természetesen félreértés: ilyen badarságot csak félbolond állíthatna, hiszen az egész világ népzenejének legalább a fele *tempo giusto* táncritmusú! Valójában kijelentésem így hangzik: »az ún. változó (vagy pontozottnak is nevezett) *tempo giusto* ritmus ... jellemző a magyar paraszttzenére.« (*Das Ungarische Volkslied* 96. lap, utószó.) Világos, hogy Petranu ezt a mondatot nem értette meg.

5. Petranu a következőket is mondja (121. lap, 13–15. sor):

(Bartók) »következő műve: *Das Ungarische Volkslied* (Berlin–Lipcse) kioktat arra, hogy a román falu dallamokban sokkal szegényebb, mint a magyar.«

...Szóbanforgó kijelentésem [teljes egészében] így hangzik: »A parasztzene legjellemzőbb tüneteinek egyike egyes vidékek, falvak és személyek dallambősége. E tekintetben a magyar terület átmenet a tót és a román között. Vagyis *egy tót falu jelenleg dallamokban gazdagabb*, egy román falu sokkal szegényebb a magyarnál.« (*Das Ungarische Volkslied*, 95. old.) Természetesen az idézetnek ez a teljes alakja kényelmetlen volt neki, mert még a legfelületesebb olvasó is látta volna belőle, hogy megjegyzésem semmi esetre sem a revíziós mozgalom diktálta hízelgés a magyarságnak.

6. Petranu továbbá azt mondja (121. lap, 17–21. sor):

»A forrásjegyzéknek abban a részében, amelyben a román zenéről szóló műveket sorolja fel, [Bartók] egyetlenegy gyűjtést, vagy kiadványt sem említ, amit románok adtak ki, hanem csak a sajátjait.«

Milyen nagyobb méretű, tudományos kiadványt említhettem volna meg, amelynek román a szerzője, amikor annakidején (1923-ban) ilyen még nem is volt?! (Zongorkísérettel ellátott kiadások tudományos szempontból tudvalevően nem jöhetnek számításba.)

7. Petranu (122. old., 8–9. sor) azt mondja:

»A román zenét (ti. 1934–35-ben), 1925. évi kijelentésével ellentétben, nem tartja szegényebbnek, mint a magyar, vagy tót zenét.«

Az »ellentét« szó itt semmiképp sem helyénvaló! Kijelentésem így hangzik:

»Román vidéken nemcsak két vagy három falu, hanem egész körzetek zenei anyaga sokkal szegényebb (mint magyar, vagy tót területen). Hogy új anyagot kapjunk, el kell menünk más zenei nyelvjáróterületre. Ott viszont az első vidék anyaga teljesen ismeretlen. Ebből következik ... hogy a magyar és tót anyag vertikális, a román viszont horizontális irányban változatosabb és gazdagabb.« A két állítás között tehát ellentmondás egyáltalán nincsen (a »sokkal szegényebb« kifejezés mind a kettőben előfordul). A második megállapítás az elsőnek csak kibővítése, pontosabb magyarázata. (L. »Die Volksmusik der Magyaren und der benachbarten Völker« című tanulmány 213. lapja, *Ungarische Jahrbücher*, Band XV., Berlin, 1935.)

8. Petranu (125. lap, alulról 14–16. sor) azt állítja:

»Az 1913. évi közlésének előszavában (Bartók) azt mondja, hogy az Academia Română munkájának véghezvitelében támogatta azzal, hogy rendelkezésére bocsátotta az anyag gyűjtéséhez szükséges pénzt és kiadta művét.«

Ismét csonkított idézettel van dolgunk. Én ugyanis a következőket mondtam:

»Befejezés előtt a leghálásabb köszönetet kell mondanom mind a Budapesti Nemzeti Múzeum etnográfiai osztályának, mind a bukaresti Román Akadémiának, melyek jóakarató együttműködésüket nyújtották e munka megvalósításához, rendelkezésemre bocsátván az eszközöket e folklorisztikus anyag összegyűjtésére!!«

...Be kell vallanom, hogy köszönetem e fogalmazása, saját hibámból, kissé homályos, mégpedig az Academia Română javára, azért kénytelen vagyok, hogy Petranut és mindazokat felvilágosítsam, akiket ez a nem valami különösen fontos körülmény esetleg érdekelne, a következőket leszögezni: a »rendelkezésemre bocsátván a gyűjtés eszközeit« a magyar Nemzeti Múzeumra vonatkozik, amely egyedül viselte nemcsak ennek az anyagnak a gyűjtési költségeit, hanem egyáltalán az 1914-ig gyűjtött román anyagét is; ennek hangos bizonyítéka a birtokában lévő 785 fonográfhenger. (Mellesleg megjegyezve: ez a szám eleget mond arról, mennyire felkarolta Nemzeti Múzeumunk akkori kisebbségeink népművészetének felkutatását.)²⁹

Ennek az 1913-ban megjelent kis anyagnak közlési jogáért csakugyan megkaptam az Academia Română-tól a szokásos, tudományos-akadémiai közlésekért kijáró díjat; de már az 1923-ban kiadott kötet (*Volksmusik der Rumanen von Maramureș, München*) részben, az 1935-ben kiadott könyv (*Melodien der rumanischen Colinde, Bécs*) pedig teljesen saját költséggemmel jelent meg. Ennyit az »anyagi támogatás«-ról, amelyet Petranu említett.

Ami végül az erkölcsi támogatást illeti (125. lap, alulról 9. sor), meg kell adnom, hogy 1925-ben, ill. 1933-ban – tehát sok évvel az 1920-as és 1923-as munkáim közzététele után, amelyeket Petranu oly nagy hévvel támad –, két rendjelet kaptam a román kormánytól; ezért ezúttal nyilvánosan is köszönetet mondok. De egyúttal be kell vallanom, hogy sokkal többet jelentett volna számomra, ha a román hivatalos körök több érdeklődést tanúsítottak volna kéziratban levő román anyagom közlése iránt.

9. Petranu (124. lap, 30–33. sor) azt mondja:

»A román kutatók egyhangúan elismerik a román anyag egységességét minden megyében, Alexici és Brediceanu pedig kimutatták és bőségesen bizonyították befolyását a magyar zenére.« Sajnos, Petranu nem jelöli meg azokat a forrásokat, amelyekben a román kutatók így nyilatkoznak. De ha csakugyan így nyilatkoztak néhányan közülük, akkor súlyosan tévedtek. Kérjük az elfogulatlan olvasót, hasonlítsa össze a fentemlített tanulmány (*Die Volksmusik der Magyaren und der benachbarten Völker*) 37–42-ik és 52–54-ik sz. kottapéldáit, mint egységes csoportot, az 54–59-ig csoporttal és mind a két csoportot a »hora lunga«-val. ...Akkor maga is megítélheti, hogy ennek a három fajtának, amit csak úgy találokra példaképpen említek, semmi közös vonása nincs.

10. Petranu, hogy állításainak nyomatékot adjon, Bartalusra, Káldyra, Fabóra és Harasztira, mint magyar »tekintélyekre« hivatkozik. Az első három a múlt század végén dolgozott (ill. Fabó a századfordulón), tehát olyan időben, amikor köztudomásúlag – és ezt Petranunak szintén tudnia kellene – mind a magyar, mind a román parasztszene teljesen ismeretlen volt. Olyan tárgyról írtak tehát, amit nem ismertek. A negyedikről, Harasztiról határozottan tudom, hogy számára a népzene kutatás teljesen idegen és ismeretlen terület. Tehát nincs sok haszna annak, ha valaki ilyen tekintélyekre hivatkozik.

11. Petranu többször tesz nekem szemrehányást, hogy az évek folyamán módosítottam véleményemet. Így pl. azt mondja, amikor a fentemlített tanulmány (»Volksmusik der Magyaren etc.«) zárószaváról beszél (122. old. 21–29. sor): »A zárószóban meglepetésszerűen megváltoztatja előbbi állításait ...« stb. Aztán szemrehányást tesz nekem, hogy »ez a zárószó (a német kiadásban) csak a tanulmány végén, a hangjegypéldák után« következik, »úgy, hogy szinte észre sem lehet venni«. Mindezekre a következőket válaszolhatom. Először is: természetesen változtattam a véleményemen (de sohasem alapvető dolgokban)! Hiszen közismert jelenség, hogy becsületes kutatónak kötelessége véleményén változtatnia, ha új felfedezések adódnak. 1924-ben mindössze 20 cseremiszi dal volt kezem ügyében: akkor a szerény »valószínűleg« szót használtam; 1934-ben már 500 cseremiszi dallamot ismertem, tehát már jogosan használhattam a határozott »kétségtelenül« szót. 1923-ban még nem ismertem az órománai, iraki és perzsa »hora lunga« dallamokat, 1934-ben már igen – mit tehettem mást, mint hogy nézetemet részben megváltoztassam. Ezt minden tudományosan gondolkodó könnyen megértheti.

Másodszor: az anyag nyomdai elrendezését nem én intéztem, hanem a folyóirat szerkesztősége; én erre vonatkozólag még kívánságaimat sem fejezhettem ki, mert kefe-

²⁹ Bartók jegyzete: A Magyar Nemzeti Múzeum hengereinek teljes száma 1914-ben kb. 2200 volt. Ebből 785 román. Amint tudjuk, a háború után Romániában kb. 7000 hengernyi népzenei anyagot vettek fel. Azt kérдем: ennyi hengerből – legyünk rendkívül szerények – szántak-e 100 vagy 50, sőt akár csak 10 hengert magyar anyagra?

levonatot sem kaptam. Ettől eltekintve ez a szemrehányás annyira gyerekes (hiszen az értekezés főrészében legalább háromszor előfordul a »lásd a zárószót« utasítás; bizonyosságul arra, hogy a zárószót senki elől sem akartam eltitkolni), hogy csak azért foglalkozom vele, mert meg akarom mutatni, milyen eszközökkel dolgozik Petranu.”

...

Tulajdonképpen fel kell vetnünk a kérdést: egyáltalán sértő-e valamely népre, ha kultúrkincsének kisebb-nagyobb része más népektől származik? Megsértődtek-e valaha is a románok, ha nyelvészek azt állították, hogy a román szókincs 50–60 százaléka nem latin, hanem szláv, török, görög, sőt szórványosan – uram bocsá’ – magyar eredetű?

Mi is tulajdonképpen a román népzeneire gyakorolt magyar befolyás százalékaránya, azé a befolyásé, amelyet én nem állítok, hanem bebizonyítok? Mielőtt erre válaszolnék, rá kell mutatnom a következőkre:

Fent említett tanulmányomban (amely 1934-ben jelent meg magyar nyelven) azt állítom, hogy a magyar anyagnak körülbelül 40 százalékán mutatható ki kisebb-nagyobb idegen befolyás. Megsértődött-e valaki Magyarországon emiatt? Tudtommal senki!

A román anyagnak milyen részeiben mutattam ki magyar befolyást? Hat megye: Máramaros, Maros, Szolnok-Doboka, Kolozs, Torda, Szatmár anyagának kb. felében; viszont nem találtam, legalábbis említésre méltó, magyar befolyást Bihar, Hunyad, Arad, Temes, Torontál és Alsó-Fehér megyékben: tehát az anyagnak kb. 25 százalékaról mondhatjuk, hogy magyar befolyást mutat. Csakugyan olyan sértő ez? De akár sértés, akár nem: nem inkább a tudományos igazság kérdése ez? Hogy milyenek azoknak az embereknek »tudományos« fejtegetései, akik megállapításaim igazságát tagadják, azt feljebb már láttuk; hogy milyenek az enyéim, azt akárki láthatja a fentemlített tanulmányból. Az olvasóra bízom, hogy összehasonlítást tegyen és következtessen belőle.

Végül is hivatkozom Enescu Georgenak, az ismert román muzsikusnak, akit igen nagybecsülök (és aki tudtommal Romániában is mindig a legnagyobb megbecsülésnek örvend) egyik nyilatkozatára.³⁰... Enescu úgy találja, hogy úgyszólván az egész román népzeneanyag át van itatva idegen elemekkel: én viszont csak az erdélyi (tehát nem is az egész) anyag 25 százalékában állapítok meg idegen befolyást.

Rendkívül szerény vagyok: arra kérem Petranu urat, adja meg nekem, mint nem-románnak, *csak a negyedrészt* annak a szabadságnak, amelyet egy románnak engedélyez. De addig is, míg ezt meg nem kapom, addig is: ahhoz az ezer meg ezer órához, amelyet a román népzene gyűjtésére, leírására, rendszerezésére és tanulmányozására fordítottam, még ezret meg ezret teszek hozzá a további kutatásra, nem azért, hogy valaha is köszönetet és jutalmat arassak (mennyire igazam volt, mikor ilyen szempontoktól eleve eltekinttem!), hanem hogy állandóan előbbre vigyem a kelet-európai népzene kutatás ügyét, azt a nemzetközi tudományt, amelynek életem javarésztét szenteltem és szentelni fogom.”

Még meg sem jelent Bartók vitairatának magyar nyelvű változata, amikor a temesvári sajtóban napvilágot látott egy cikk „Bartók Béla nyilatkozik: »Művészetet és tudományt nem szabad belekeverni a politikába«” címmel. Erről a „nyilatkozatról” azonban Bartók ezt írta Brăiloiunak: „Temesvárott egy interjúrt kértek tőlem az ottani magyar újság számára a Petranu-üggyel kapcsolatban, amit azonban én megtagadtam. Ennek ellenére elköverték azt a szemtelenséget, hogy »interjúként« közölték, tele ostobaságokkal; ezért a hamisításért én nem vagyok felelős. A »B. B. és a középeurópai megértés útja« című

³⁰ »Enescu despre muzica românească« Muzica (Bukarest 1921, 115. lap). Enescunak ez a nyilatkozata számos tévedést tartalmaz, később vissza is vonta, Brăiloiu pedig arra figyelmeztette Bartókot, hogy a hivatkozást a tervezett (de meg nem valósult) román közleményből ki kellene hagynia. Lásd a 28. sz. jegyzetet.

nyilatkozat sem tőlem származik: mint a címből is látható, vagy másolata vagy kivonata Keszi cikkének (a *Szép Szó* folyóiratból), amit én gépiratban már elküldtem Önnek.”³¹

Coriolan Petranu azonban nem hagyta annyiban, és a *Revue de Transylvanie* 1937. évfolyamában két ízben is reflektált Bartók válaszára. A második francia nyelvű cikkben hús külföldi és három román cikket és szakvéleményt idéz, valamennyit saját álláspontjának igazolására. A külföldi vélekedők között egyedül Charles van den Borren, a liège-i egyetem professzora tekinthető a kor jeles tudósának, de zenetörténész lévén semmiféle etnomuzikológiai kompetenciával nem rendelkezett.

A hosszú közlemény szerkesztője (vagy maga Petranu) azután így összegez:

„Másfél év leforgása alatt nem akadt egyetlen román muzsikus, egyetlen román zene-történész vagy esztétikus sem, aki alkalmat talált volna arra, hogy Bartók védelmére keljen. Az eszméivel rokonszenvező egyetlen román is beérte azzal, hogy egyes cikkeit lefordította.”³²

Majd idézi G. Breazul cikkét:

„...Az utóbbi időben, a középszerű román muzsikuscokkák által körülrajongott magyar Bartók Béla szünet nélkül sürgölődik; megjártssa a mindentudó tudóst, megtámadja Brediceanut, Petranut, mindannyiunkat; román népzenénket annak az »ázsiai eredetű anhemitonikus-pentatonikus archaikus hangsornak« függvényévé, tartozékává akarja tenni, amit a magyarok hoztak volna magukkal Ázsiából; mi pedig, az állításuk szerint »később érkezettek« tőlük vettük volna kölcsön azt. Nos, ha a magyar tézis ellenében nem állna rendelkezésünkre más bizonyíték, csak az, amit a román gyermek zenélése nyújt, ez önmagában is elegendő lenne arra, hogy kimutassa a magyar néprajzkutató, vagy inkább a magyar revizionizmus által felállított tétel gyengeségét és abszurd voltát. Feltételezve ennek a pentaton skálának a megállapítását, nem tekinthetjük azt az ősnemzés gyümölcseinek, amely hirtelen jelent meg a magyar szellemben; ennek a jelenléte korábbi fejlődési szakaszokat tételez fel, amelynek vagy végeredménye vagy egyik állomása. Bartók Béla nem határozza meg ezeket a szakaszokat sem a magyar zenében, sem a magyar gyermek zenéjében. De a román gyermek, énekével és a számára alkotott énekkel, ezzel a csodálatraméltó zenei törzsfelföldéstani anyaggal, lehetővé teszi számunkra a magyar tétel visszautasítását.”

És végül a szerkesztő (Petranu?) így zárja le a közleményt:

„A román és külföldi vélemények közzététele után feleslegessé válik a hosszú kommentár. A román zene problémája és a Bartók Béla és közöttünk folytatott vita felkeltette a román és külföldi zenei közvélemény érdeklődését; ezt bizonyítja számos folyóirat, hírlap cikke, valamint a hozzáértők nyilatkozatai, akik a világ minden tájáról írtak erről a kérdéstről. A külföldi közvéleménynek tudomására jutott, hogy Bartók milyen igazságtalanságot akart elkövetni a román zenével szemben; megismerkedett a román tézissel és a külföldi szakemberek véleményével. Most már módjában áll, hogy Bartóknak a román zenére vonatkozó elméletéről annak valóságos értéke szerint ítélkezzen. Bartók és magyar kollégái meggyőződhetnek arról, hogy már nem lehet ötletszerűen bármit írni a román zenéről. Minden jogtalanság visszafordul az elkövetője ellen. Végül, a politika belekeverése a tudományos kérdésekbe, mindenki számára visszataszító, Möller és Mousset csakúgy, mint a *Bund*-ban megjelent beszámoló szerkesztője, sajnálkozik azon, hogy Délkelet-Európában így állnak a dolgok. Az általunk idézett vélemények többsége pár-

³¹ 1936. nov. 1-jén kelt német nyelvű levél, lásd 28. sz. jegyzetet. A hivatkozott cikk a *Brassói Lapok* 1936. aug. 13-i számában jelent meg, minden bizonnyal átvéve Keszi Imrének az azonos című közleményét, mely a *Szép Szó* 1936. július–augusztusi (I/II.) számában látott napvilágot.

³² Utalás Constantin Brăiloiura..

tatlanul kezeli a témát és a vitapontokat. Ezzel szemben néhányan közülük, így: Mousset, Möller, Lang, Birgfeld, Balet valamint a *Guide musical* és a *Prager Presse* cikkei szemmel láthatólag mellettünk foglalnak állást és a mi tételünket támogatják. Úgy látszik, hogy Bartók kevésbé ismert, mint zenei szakíró, ahogyan erre Basch, Balet és a *Bund* rámutat. Főként, mint zongoraművész híres. Az általunk idézett kritikusok közül senki sem támogatja Bartók álláspontját, sem a »módszerét«. A román vélemények közül a legnagyobb súlya minden bizonnyal az erdélyi néprajzkutatókénak és muzsikuskénak van; valóban ők azok, akik a legjobban ismerik a román és a magyar zene közötti összefüggések problémáját; nos, a legilletékesebbek: Brediceanu, Dragoi, Montia határozottan Bartók tétele ellen nyilatkoztak. Két kritikusként az a véleménye, hogy a mi munkánkból »hiányzik a méltóság« (*Guide Musical*), és, hogy a hangja heves (O. Reich). Válaszunk a következő: Nyugaton nem ismerik az ilyen Bartók-féle próbálkozásokat más népek szellemi kincseinek elsajátítására; ezzel szemben nekünk állandóan harcolnunk kell a magyaroktól kiinduló ilyen irányú törekvések ellen. És akkor csodálkoznak azon, hogy nem tudjuk megőrizni a méltóságunkat?”

Epilógus

Ennek a tanulmánynak nem az volt a célja, hogy Bartók és a román zene kapcsolatának teljes képét bemutassa, csupán e kapcsolat három méltatlan epizódját kívántam összefoglalni.³³ Nem új és személyes kutatás eredménye ez, hiszen a Bartók-kutatás számára a Szöllösy András által közzétett *Bartók Összegyűjtött Írásai* című vastkos kötet 1967-es megjelenése óta ezek az írások – a források pontos bibliográfiai azonosításával – hiánytalanul hozzáférhetőek. A téma igazságos megítélése és lezárása érdekében azonban szükségesnek érzem annak érintését, hogy Bartókot a román zenekultúra részéről jelentős és több alkalommal megnyilvánuló elismerés is érte. A gyűjtőutakon túlmenően Bartók számos alkalommal szerepelt az országban; koncertturnéi közül is kiemelkedik 1924 októberének két hete, amikor először a jelentősebb erdélyi városokban lépett fel, majd 19-én Bukarestben volt zongoraestje, 20-án pedig szerzői estet rendeztek számára, melyen az I. vonósnégyes mellett megszólalt a II. hegedű-zongora-szonáta George Enescu és a szerző tolmácsolásában. Az est bevezetéseként a Román Zeneszerzők Társaságának titkára, Constantin Brăiloiu tartott előadást Bartókról. Minden bizonnyal ezek az események is hozzájárultak ahhoz, hogy még abban az évben I. Ferdinánd román király a „Bene Merenti” érdemrendet adományozta Bartóknak.

Igen jó kapcsolatait tanúsítja, hogy Bartók több kedves barátján kívül éppen a román zene két, világviszonylatban is jól ismert és nagyrabecsült alakjával: George Enescuval és Constantin Brăiloiuval ápolt zavartalan kapcsolatot. A Román Zeneszerzők Szövetsége az Enescu nevét viselő zenei verseny zsűrijének elnöki tisztjére kérte fel. Brăiloiu pedig, azon túlmenően, hogy Bartók számos cikkét és tanulmányát lefordította románra, az európai népzene-kutatás ügyében volt vele szoros kapcsolatban. Brăiloiu (1893–1958), a román népzenei archívum megalapítója a harmincas évektől kezdve Párizsban és Svájcban működött, és jelentős befolyást gyakorolt az akkoriban megerősödő európai etnomuzikológiai irányzatokra. Bartók és Brăiloiu 78 levélből álló folyamatos levelezése 1924 és 1939 között, mely kiadott formában is hozzáférhető, barátságuk és tudományos együttműködésük sokatmondó bizonyítéka.³⁴

³³ László Ferenc széles körű bemutatását nyújtja e témának. Vö. László Ferenc: *Béla Bartók și muzica românească*. București, 1976.

Bartók születésének 75. évfordulója alkalmából 1956-ban az Akadémiai Kiadó emlékkötetet adott ki a világ különböző nemzetiségű tudósainak – többek között a belga Paul Collaer, a holland Jaap Kunst, az angol Lawrence Picken, a német Walter Wiora – írásait összegyűjtve. Helyet kapott ebben a kötetben négy román népzenekutató is, közöttük Sabin V. Dragoi, akit annak idején tudományos tekintélyként kért fel nyilatkozatra Petranu. Dragoi akkor – legalábbis Petranu említett írásában – bírálta Bartók népzene-kutatói módszerét, elsősorban lejegyzéseit (amiért nem „javította” egyes adatközlők dala-it), húsz évvel később azonban már vita nélkül elismerte a magyar tudós erőfeszítéseit a román népzene megismerése érdekében.

„Bartók szerette a román parasztembereket, ahogyan minden parasztot szeretett, akik között népdalokat gyűjtve megfordult. Hogy megnyerje a parasztek jóindulatát (ami a jó folkloristának fő feltétele), hogy minden megnyilvánulásukat és tevékenységüket megismerhesse, megtanult románul, ami számára nagyon hasznos volt a mi folklórunk kutatásában; ez képessé tette arra, hogy tudományos meggyőződését és megállapításait kifejezze.

Demokratikus koncepciója és a mi folklórunk értékelése miatt hazájának sovinszta köréi a nemzeti érdekek elárulásával vádolták meg, miközben országunk hasonló köréi »vizonzásképpen« a magyar revizionizmus eszközeként kiáltották ki. Mégis minden keserűség ellenére, amit az ilyen igazságtalanság és félreértés keltett benne, nem tért le újtjáról és nem adta fel meggyőződését...

Érdemei mellett, melyeket tudományos és művészi pályafutása során az egész világban szerzett, számunkra, a román zenetudomány számára különleges érdemei vannak. Habozás nélkül állíthatjuk, hogy ő volt az a népzenekutató, aki nekünk az első, tudományos tanulmányalátámasztott gyűjteményt ajándékozta.”³⁵

Bartók életművének közismert, többször megvilágított jellemvonása, hogy a tudományos tanulság és az alkotói hasznosítás szoros összefüggésben állt egymással. Ez tükröződik a Duna-völgyi népzene egységben való látásában is. Bartók számára az „idegen” népzene mást jelentett, mint Brahmsnak, Borodinnak vagy Debussynek, akik az idegen népzenei anyaghoz kuriózum, zsánerkép, couleur locale kedvéért fordultak. Bartók létező népdalt felhasználó műveiben a magyar, szlovák, román és rutén dallamok lényegében egyenlő súllyal és egyenlő művészi gonddal szerepelnek. Különbség csak a számarányokban mutatkozik.³⁶ Ez így persze csupán statisztika, de megmutatja az életmű belső struktúráját. Amit Bartók maga így fogalmazott meg sokszor idézett – költői hitvallásnak is tekinthető – levelében:³⁷ „Az én igazi vezéreszmém, amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré-válásának eszméje, a testvérré-válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmtől telik – szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatást alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás! Az én – mondjuk földrajzi – helyzetem következtében a magyar forrás van hozzám legközelebb, ezért műveimben a magyar hatás a legerősebb.”

³⁴ *Bartók Béla levelei*, szerk. Demény János. Budapest, 1976; továbbá Ferenc László: „Bartók-Briefe aus dem Nachlass von Constantin Brăiloiu”, *Studia Musicologica* Tom. XL/4, 1999. Brăiloiu Bartóknak írt leveleire vonatkozóan lásd a 31. sz. jegyzetet.

³⁵ „Musical Folklore Research in Rumania and Béla Bartók's Contribution To It”, in: *Studia Memoeriae Bélae Bartók Sacra*. Ed. by Lajos Vargyas. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956. 12.

³⁶ Lampert Vera: *Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke*. Budapest: Zeneműkiadó, 1980.

³⁷ Levél Octavian Beunek, 1931. január 10. Lásd a 22. sz. jegyzetet.